ԲԻԶԱՆՏԻՈՆ

ՀԱՅԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ

ԲԻԶԱՆԹՈՆ ԳԷԶԵԹԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսոյ եւ Թէ գաւառաց համար	
Տարեկան	7 Մէճիտ
Վեցամսեայ	3 ½ »
Եռամսեայ	2 »
Մաս երկիրներու համար	40 Ֆր.
Վեցամսեայ	20 »
Եռամսեայ	10 »

Գրատարի Գնախքը մեր վրայ, բաց ի Բօսթ Կօթալէնն։

Դրամի փոխարէն փոստային փուլ կ'ընդունուի՝ 115 ղրուշի փուլն 100 ղրուշի հաշուով։

Նամակները կ'ուղղուին
աա ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆՆ
38, Պաապը Ալի Ճաատէսի, Կ. Պոլիս։

ՔՍԱՆ ՓԱՐԱ

«يوزانتيون»
ارمنجه يومى وسياسى غزته
صاحب امتياز ومدير مسؤلى
يوزانت كچيان
طبعه وادارهخانه سى باب عالى جاده سنده ۳۸ نومرو
دائره مخصوصه ده

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur-Propriétaire
PUZANT KÉTCHIAN
Bab Aali Djaddéssi, No. 38.
CONSTANTINOPLE

ՔՍԱՆ ՓԱՐԱ

Ա. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 106 | ՇԱԲԱԹ 1897 ՄԱՐՏ 8/20 | 16 ՇԻՎԱԼ 1314 | 8 ՄԱՐԹ 1313 | Ա. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 106

Կ. ՊՈԼԻՍ, 8/20 ՄԱՐՏ, 1897

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՂԱԼԱԹԻՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԹԱՐԱԿԻՉ ՀԱՅՏԱՏՈՒԹԻՒՆԵՐ

Ղալաթիոյ եկեղեցին առաջավայր ժամանակագրութեան հրաժարականն անգամ մ'ևս ուշադրութիւն կը հրաւիրէ գրաւական, կղերական, վարչական և կրթական խնդիրներու այն յաւերժական բոյնին վրայ որ կը բովանդակէ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին չրջափակին մէջ։

Խնամակալութեան հրաժարականն երէք որոշ չարժառիթ ունի. կեդրոնական վարժարանի վերաբացման ինդիրն, 3,500 ոսկիի պարտքին խնդիրն, և քահանաներուն ինդիրը։

Ազգային խորհուրդը կ'ուզէ որ կեդր. վարժարանն անյապաղ վերաբացուի։ Ս. Պատրիարք Հայրն ալ կ'ուզէ։ Եւ արդէն ձմ չուզեր։ Արդի վարչութիւնը կը բաղձայ իր օրով ըլլալ կարի գաղանուած տեսնել ժողովական տագնապին ազգային վարչական և կրթական չըրջանակի մէջ պատճառած յուզմանց և անպատկերութիւնները։ Չէ՞ որ կեդրոնականին փակուիլն ալ նոյն մտնոլեական – գրամական տագնապին հետեւանքն եղաւ։

Ազգ. Խորհուրդը քիչով ալ կը չատնայ։ Ժանկ մէկ-երկու գասարան բացուի կ'օգտէ, առ այժմ Պզտիկ կուսան մը գոնէ իրեն կը բաւէ։ Ծուալիջ է ապա կեդրոնականի բովանդակ չէնքը վերականգնելու այն կառոյնին վրայ։ Գեղեցիկ փափաք այս եւս, որուն դէմ խօսողը «Բիւզանդիոն»ը պիտի չըլլայ հարկաւ, ան որ, 1896 Նոյ. ամսոյ սկիզբէն սկսեալ, ազգային մամլոյն խոր լռութեան մէջ իր ձայնը բարձրացուց խաւգելի Ս. Ներսէսեանին, Ղալաթիոյ Նախակրթարանին և ատոնց հետ մէկ գնդ կեդրոնականին վերակազմութիւնն ու վերաշխատութիւնն ալ պահանջելով յաւորդաբար։

Խնամակալութիւնը կը պատասխանէ թէ ամառնային արձակուրդէն ետքը կարելի է վերաբանալ կեդրոնականն, և վերաբացման պատրաստութիւններն (արձանագրութիւն աշակերտաց, ևն.) կարելի է այժմէն սկսիլ. բայց անհնար է անմիջապէս բանալ· պրովիճեռ կեդրոնականի մատակարարութիւնն և անիյանութեան միջոցին գործուած գնդմուծները կամ անկանոնութիւնները ծանր պարտքի տակ թողած են եկեղեցին, առնելիքները պահանջոտ են, կալուածներ կան որ վաճառքի տակ են, և մինչ մի կողմէ պարտք վճարել հարկ է, միւս կողմէ հաստոյիներն զգալապէս պակսած են, և եկեղեցիին և նախակրթարանին ընթացիկ ծախքերն անգամ դժուարաբ կը գոյուին։

Կեդրոնականի խնամակալութեան մէջ կային այնպիսի հարցեր ծանօթ անձնաւորութիւններ որք հարիւր հանած են Ազգին հանրօգուտ հաստատութիւններուն դրամ տալով և ո՛չ թէ ազգային դրամներ խորհրդով, — բարեգործական, բարեպաշտական հաստատութիւններ հիմնելով, օժտելով, և ո՛չ թէ մնանկացնելով։ Հետեւապէս, երբ անոնց օրէնն պարտք ձեացեր է, ո՛չ ոք միտքէն կ'անցուներ թէ այնպիսի անձնաւորութիւնները չարաչահոյթիւն գործած ըլլան։ Բայց գործը մեծ բաներ են, պզտուր բան մ'ընել ուզեր են, կարիւորութիւն չտալով բացին, զոր նպաստաւոր առթիւ մը փակելու յոյսը տածեր են միշտ, բայց գէպքերն իրենցմէ ասկի զօրաւոր բրդելով, այն նպաստաւոր պատեհութիւն երբեք չէ ներկայացեր, մինչ պարտքը ձեացեր է։ Ցնտեսական տագնապին յաւարչ բերած անընդհանութիւնն ալ ահ ադին յուսերուածները ըրեր է այն պարտքին վրայ, գուռ բանալով այնպիսի անկանոնութիւններու, ապօրինութիւններու և գողութիւններու, որոց մասին խիստ քննութիւն մը բանալ և պատասխանատուներն երեւան հանել Ազգ. Վարչութեան պարտքն էր երէկ, և պարտքն է այսօր ալ։ առաջավայր խնամակալութեան բարիքան ատենապետին և անդամներուն հրաժարականէն ետքն ալ։

Ասիս զեղծումներուն և անկանոնութիւններուն վրայ մեք բաւական տեղեկութիւն հաւաքած ենք արդէն, Նայենք պիտի որ Վարչութիւնն անյապաղ քննութիւն մը բանալ ու պատասխանատուներն երեւան հանել պիտի ուզէ թէ ոչ։ Երբ Վարչութիւնը բան մ'ընել չ'ըսեար և գործն անուշ տեղը կապելու հին, ծիծաղած քաղաքականութեան հետեւի, որ մեր մեծ ազատերուն սիրական քաղաքականութիւնն է նոյ նահապետին օրէն ի վեր, այն ատեն մեք հրատարակութեան պիտի տանք մեր հաւաքած բոլոր տեղեկութիւններն, և պիտի թողունք որ գրամբ վճարող պատուական ժողովուրդն ինքն ընէ իր գատաստանն իր գրամը գործածողներուն վրայ։

Հապա կեդրոնականը։

—Երբ Ղալաթիոյ եկեղեցին, նախակրթարանին ու կեդրոնականին մատակարարութիւնը կը յանձնենք մտաւորական տարրերէ կազմուած խնամակալութեան մը, որ կուգայ ձեռքը խղճին վրայ դրած կ'ըսէ մեզ թէ այն վարժարաններն նոյն իսկ միայն մէկ-երկու գասարանով բացուէն եաքն, առաջին ամսականն անգամ վճարելու գժուարութիւն պիտի քաշէ, մեք երկիցս և երիցս մտածելու պէտքը կը զգանք այնպիսի յանդուգն ձեռնարկութիւն մ'ընելէ առաջ։ Բայց եթէ այն անաչառ քննութիւնը դոր կը պահանջենք՝ ի մասին Ղալաթիոյ եկեղեցիին և յարակից հաստատութեանց մատակարարութեան հաշիւներուն, երեւան հանէ թէ հրաժարող առժամեայ խնամակալութեան յոռետեսութիւնը չափազանցուած եր, այն ատեն մեք կը պնդենք թէ ամէն զոհողութիւն պէտք է աչք առնունք կեդրոնականին վերաբացման համար սկզբնաւորութիւն մ'ընելու։ Զենք պնդեր անմիջական բացման համար, եթէ բացարձակ ապահովութիւն տրուի մեզ թէ առաջիկայ ամառնային արձակուրդէն եաքը թաղային նախակրթարաններէ հաց տղայք անմիջապէս պիտի կրնան ընդունուիլ նոր կեդրոնականը։ Պէտք է մեզմնանք այն տղաքներն որք օտար գպրոցներ յաճախելու չափ հարուստ չեն, բայց թաղային վարժարաններուն մէջ ալ սովրելիք բան չունենալով այլ ևս, թերուս և ուսման ծարաւի վիճակի մէջ կը տպաուին կանոնաւոր բարձրագոյն նախակրթութիւն և միջնակարգ կրթութեան հաստատութիւն մը մնայելու։

ՄԵՔ ՊԱՀՈՑ ԱԶԳԱՅՆՈՒԹԻՒՆՆ Ի ԴԱԼԱՏԱ

Բ.

Տնտեսականդ-ինդ-ական տեսակէտով երկու պարագայ մեր աչքին կը գաւնէ. առաջին, պահոց եղանակին պատշաճութիւնն ի րկրորդ ուժ նախանձոց բաւարարական հնարութիւնն, որոց վրայ կ'ուժէ քիչ մը խօսիլ։

Հայոց գանուած գաւառներուն մէջ Մեծ Պահքին գրեթէ եօթն շաբաթներն այնպիսի ժամանակամիջոց մ'են, որ եթէ բարդպիկան—կրօնական պատճառներ չըլլային իսկ, պէտք էր ամառական նկատումով անպատճառ անդրադառնալ տարբեր գրութիւն մը տեղ ձել քան այն սովորականն՝ որով գերխաւոր տարերքը միայն ալ իւղը կը կազմէն, զի ճիշդ այդ ժամանակամիջոցին մէջ է, յաւելու կամ նուազ տարբերութեամբ, որ այդ կենդանական նիւթերն ամէնէն աւելի կը նուազին այդ երկիրներուն յատկ կղմներն և քանական անունդներու գրեթէ անհրաժեշտ պէտք մը զգալի կը դարձնեն։ Մինչեւ անգամ ոչ-Հայ տարրեր կը նեղուին ամառական իրաց այս վիճակին և քանի մը պատիկ սուղ դնել կը սոխալուին այդ նիւթերէն բաղդատմամբ Մեծ Պահքին առջի և վերջի գիներուն։ Քիչերը չեն անոնցմէ նաև այնպիսիներ որ պարզապէս կը համակերպին ժամանակին բնական պահանջքներուն ու կը պահեն մեզ պէս անգգալի կերպիւ առանց բարոյական—կրօնական պատճառ։ Այս երեւոյթին աւելի շատ կը տեսնուի գիւղերու մէջ ուր Հայ ու ոչ-Հայ տարրեր խառն կամ առընթեր կը բնակին յաճախ։

Կենդանական անունդներու այս ժամանակամիջոցին մէջ նուազելուն պատճառը բնական հետեւութիւնն է երկրին կլիմայական դանդաղանքին որ ուտելի կենդանեաց միսն ու իւղը դժուարապէս և հետեւաբար թանկացնին կ'ընէ այդ ժամանակ, ինչպէս որ նոյն իսկ այդ ազդեցութիւնն հոս ի կ. Պոլիս անգամ զգալի կը լինի գլխաւորաբար մսի նկատմամբ, թէպէտ աշխարհի ամէն մասանց, հետ արագ հաղորդակցութեան այնքան միջոցներ ունի, որք հեշտիւ կրնան պարենաւորել զինքը, զանազան կլիմա ունեցող երկիրներու արտադրութիւններով։ Իսկ գաւառն ինքը միայն կ'արտադրէ իր սպառման նիւթերն, և այս միջոցն արտադրութեան ամէնէն նուազագոյն ժամանակն է։

Բոլոր այս անառմութիւններն անկիրթ այլ ազգած լինելու են մեր նախնեաց մտքերուն վրայ, երբ այսքան երկար պահք մը սահմանած են ժողովրդեան մը համար որոյ բնակած երկիրն ի յաչխատնիկ անսի ձիթենի չէ Հասուցած երբեք, որոյ իւղը գանուած տեղը բնականաբար այնքան գժուար չէ պահք պահել քան չգտնուած տեղը։ Ըսել է Հայուն իր ծննդավայրին մէջ պահք պահելը պահքերու գժուարագոյնն է, բաղդատմամբ պահոց որքէ չատ մ'ազգերու։ Զի հարկ չկայ ըսելու թէ նոյն իսկ մինչև հիմա գեռ չատ քիչ համեմատութեամբ ձէթ (գէթին եաղի) կը փոխադրուի հայաբնակ երկիրներն. անոր ալ մէկ մեծ մասն ոչ-Հայ ժողովուրդներն և պահք չպահող դասակարգերը կը սպառեն, և ձչ թէ բոլորն ալ լոկ պահոց ծնունդի տեղ կը ծառային։ Իսկ հին ժամանակներն անկասկած աւելի քիչ եւ թերևս բնաւին պահաս էր ազդ ներածութիւնն եւ սպառումն Հայոց մէջ։

Բայց այսահղ աւելի կարևոր խընդիր մը կը բացուի, — Մեք նախնեաց բուսաբանական ընդարձակ հմտութիւնն, որոյ առաջին ձաանագիտնեն ու կարեւոր հեղինակները չենք ճանչնար թէպէտ, բայց արդիւնքն աքսիչեւսկա կը տեսնենք։ Վասն զի հայրենակ վայրերու այնքան բազմաթիւ գաւառներուն մէջ որքան լեռնային գիրքեր, գեւասէջ հովիտներ, հարթաձաւալ գաշտեր կան, ամէնքն ալ ունին իրենց յատկին բուսաբերութիւնները, թէ՛ քնատուի և թէ մաս նաւանդ վայրենի, որք իրենց տեսակաան անունները ունին և միջնէս ցարդ կը ծառային ամենամեծ մասամբ պահոց կերակուրներուն պատրաստիլ կամ անոնց պատրաստութեան կարևոր տարրեր ընծայելու։ Ամենքմէ կան որ ընդհանուր են բովանդակ գաւառներու մէջ, կան որ յատուկ են մասնաւոր գաւառներու։ Ամենքմէն է որ կ'ուտուի հնանց արմատը կամ տերեւը։ կան որ լոկ գաւառին տեղական են։ կան որ ծորիչ տեղեր ալ կը բուսանին։ Բայց բնականաբար այժմ տեղը չէ բոլոր առանց վրայ ընդարձակ ծանօթութիւններ տալ, որ չատ մանրամասն ուսումնասիրութիւն կը պահանջեն։ Միայն զայս կ'ուզենք ի յուշ բերել թէ անչուշտ բուսաբանական բաւական ճոխ հնարութիւններ ունենալ են մեր նախնիք որ ուտելու չատմար այդքան բազմատեսակ բոյսեր ճանչցեր են գարաւոր ժամանակներէ ի վեր, մանաւանդ նշանակութեան արժանի են վայրենի բոյսերն որոց թիւ ու համար չկայ Եվրոպատ, Տիւրքիոյ ու Երասխի անհաչիւ հովիտներուն և անթիւ լերանցամէջ-ներուն մէջ, բոյսեր՝ զորս ճանչնալ և ընտրել տեղական ժողովրդոց մէջ բազդէն և ներքին ինքնագոյա գիտակցութեան չափ ընտել և սովորական գարձեր է ո՛ գիտէ ի՞նչքան գարերէ ի վեր։

Ուրիշ խնդիր մ'ալ կ'ելնէ մեր առջեւ այստեղ. այն է թէ հաւանական չէ համարիլ որ բոլոր այս բոյսերն ոտոց ամենամեծ մասը պահոց ուտեստի չատուկ են, մի միայն Բրիտանիոյ թենէն ազգին վնասուած, ճանչցած լինելն մեր նախնիքներէն։ Չի՞ կրնար բսուիլ արգիօք թէ անոնք ծանօթ և կիրառութեան էին նաեւ հեթանոսական ժամանակներն։ Անկարելի՞ է ենթադրել նաև թէ մեր նախնեաց հեթանոսական կրօնքն ալ թերևս պահհեցողութեան այնպիսի կարգ ու սահմաններ ունէր որ չատ կամ նուազ կրնային համեմատիլ մեր արդի պահոց եղանակին հետ։ եթէ ոչ, ի՞նչպէս կարելի էր այդքան խստմերը ժուժկալութիւն մը պարտաւորիչ ընել մէկէն ի մէկ նորադարձ ժողովրդեան մը, եթէ նա երբեք սովորութիւն չունենար ի վաղուց անտի իր ուտելեաց մէջ զանազանութիւն մը դնել կրօնական ո՛չ և պատուելով։ Բաց ա՛չ ապաքէն գիտենք թէ մեր նախնեաց Հեթանոսական կրօնքին մէջ հնդկական աստուածներ ալ կային, գլխաւորապէս Մշոյ գաւառին մէջ, Դեկտեմբեր և Գիւտնեայ, զորս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կործանեց ահագին մեծ գժուարութենէ մը և քուրմերուն դէմ կանոնաւոր պատերազմէ մը ետքը։ չի՞ կրնար ըլլալ որ անոնց քուրմերը կերակրեղինաց տեսակ մը ժուժկալութիւն պատուիրած լինէին, քանի որ գիտենք արդէն թէ Հնդիկներն ո՛րքան բուսակեր եւ ո՛րքան հեռամէտ են մարմինը ճնշելու ի նպատ հոգւոյն։

Բայց թողունք այս բնազանցական լնդրունները· սոսկ նիւթականին գառնալով չենք կրնար հանդուրժել և գոնէ մէկ քանիները չյիշել այն կարեւոր բուսականութենէն որ պահքի գլխաւոր ուտելիքները կը կազմեն։

Ադոնց մէջ առաջին տեղը կը բռնէ իրաւամբ կանաչն որոյ իւղը բովանդակ հայաբնակ գաւառներու մէջ ձէթ անուն ունի միահեծան կերպով և որ նոյն ազդեցութիւնն ու կիրառութիւնն ունի, մանաւանդ թէ ուներ, ինչ որ Աթենասիոյ նաւթեղաց պտղոյն (ձիթենիին) իւղն բոլոր այն երկիրներուն մէջ որ պտղն կը հասցնեն։ Դժբախտաբար այժմ առաջան չատը չքնի, զի կտուածը միայն իր իւղն ուտելու համար չէր որ կը մշակուէր Եփրատայի և Տիգրիսոտոզ գաւառներուն մէջ անյիշատակ ժամանակներէ հետէ, այլ և աղբ իւղը վաճառելու համար իբրեւ լուսաւորութեան միակ կամ գլխաւոր միջոց. բայց յորմէ հետէ քարիւղն իր ոզկիանոսային առատութեամբ զարհուրելի մըրցում մը սկսաւ անոր դէմ եւ չանչանչխիչ հարուած մը տալով խնչկ ձէթին, գրեթէ իսպառ պրկեց զայն լուսաւորութենէ ճրնաւոցքն պաշտօնէն, կասկածի չկայ թէ ձէթ կամ գէնձ ալ հետզհետէ ինկած, ու չխնայուած ալ վայ է, չի լոկ իբրեւ ուտելու նիւթ մեծ կարեւորութիւն մը չունի, մանաւանդ խոստացող կը նստի գեղջուկ ժողովրդեան վրայ որ է պահք պահող գլխաւոր տարրը իսկ քաղաքներու մէջ հետզհետէ ձիրքնիին իւղը տարածուելի սկսած է, իբրեւ աւելի օրհոտաւէտ։ Եւ իրօք այդպէս է չատ մը քիմքերու համար, զի գժուարաւոր կատարած իւղն հանելու դոյգաբան և գործիքներն այնքան պզտուտ եւ գարշահոտ են, որ ամէնէն պատրաստ «ձէթին» անգամ կը կորսնանէ իր անուշ չատակութիւնն եւ գժուարաւոր կըլգտանայ։ Կը թողում ըսել այդ գործարաններուն, որ ձիթհանի կ'ըսուին եւ գիւղաքանդուածութիւնն մէջ կարեւոր դիրք մը գրաւած են։ Մեծ Պահքին աղբի և վերջի գիներուն։ Բիչերը չեն անոնցմէ նաև այնպիսիներ որ պարզապէս կը համակերպին ժամանակին բնական պահանջքներուն ու կը պահեն մեզ պէս անգգալի կերպիւ առանց բարոյական—կրօնական պատճառ։ Այս երեւոյթին աւելի շատ կը տեսնուի գիւղերու մէջ ուր Հայ ու ոչ-Հայ տարրեր խառն կամ առընթեր կը բնակին յաճախ։

Կենդանական անունդներու այս ժամանակամիջոցին մէջ նուազելուն պատճառը բնական հետեւութիւնն է երկրին կլիմայական դանդաղանքին որ ուտելի կենդանեաց միսն ու իւղը դժուարապէս և հետեւաբար թանկացնին կ'ընէ այդ ժամանակ, ինչպէս որ նոյն իսկ այդ ազդեցութիւնն հոս ի կ. Պոլիս անգամ զգալի կը լինի գլխաւորաբար մսի նկատմամբ, թէպէտ աշխարհի ամէն մասանց, հետ արագ հաղորդակցութեան այնքան միջոցներ ունի, որք հեշտիւ կրնան պարենաւորել զինքը, զանազան կլիմա ունեցող երկիրներու արտադրութիւններով։ Իսկ գաւառն ինքը միայն կ'արտադրէ իր սպառման նիւթերն, և այս միջոցն արտադրութեան ամէնէն նուազագոյն ժամանակն է։

Բոլոր այս անառմութիւններն անկիրթ այլ ազգած լինելու են մեր նախնեաց մտքերուն վրայ, երբ այսքան երկար պահք մը սահմանած են ժողովրդեան մը համար որոյ բնակած երկիրն ի յաչխատնիկ անսի ձիթենի չէ Հասուցած երբեք, որոյ իւղը գանուած տեղը բնականաբար այնքան գժուար չէ պահք պահել քան չգտնուած տեղը։ Ըսել է Հայուն իր ծննդավայրին մէջ պահք պահելը պահքերու գժուարագոյնն է, բաղդատմամբ պահոց որքէ չատ մ'ազգերու։ Զի հարկ չկայ ըսելու թէ նոյն իսկ մինչև հիմա գեռ չատ քիչ համեմատութեամբ ձէթ (գէթին եաղի) կը փոխադրուի հայաբնակ երկիրներն. անոր ալ մէկ մեծ մասն ոչ-Հայ ժողովուրդներն և պահք չպահող դասակարգերը կը սպառեն, և ձչ թէ բոլորն ալ լոկ պահոց ծնունդի տեղ կը ծառային։ Իսկ հին ժամանակներն անկասկած աւելի քիչ եւ թերևս բնաւին պահաս էր ազդ ներածութիւնն եւ սպառումն Հայոց մէջ։

Բայց այսահղ աւելի կարևոր խընդիր մը կը բացուի, — Մեք նախնեաց բուսաբանական ընդարձակ հմտութիւնն, որոյ առաջին ձաանագիտնեն ու կարեւոր հեղինակները չենք ճանչնար թէպէտ, բայց արդիւնքն աքսիչեւսկա կը տեսնենք։ Վասն զի հայրենակ վայրերու այնքան բազմաթիւ գաւառներուն մէջ որքան լեռնային գիրքեր, գեւասէջ հովիտներ, հարթաձաւալ գաշտեր կան, ամէնքն ալ ունին իրենց յատկին բուսաբերութիւնները, թէ՛ քնատուի և թէ մաս նաւանդ վայրենի, որք իրենց տեսակաան անունները ունին և միջնէս ցարդ կը ծառային ամենամեծ մասամբ պահոց կերակուրներուն պատրաստիլ կամ անոնց պատրաստութեան կարևոր տարրեր ընծայելու։ Ամենքմէ կան որ ընդհանուր են բովանդակ գաւառներու մէջ, կան որ յատուկ են մասնաւոր գաւառներու։ Ամենքմէն է որ կ'ուտուի հնանց արմատը կամ տերեւը։ կան որ լոկ գաւառին տեղական են։ կան որ ծորիչ տեղեր ալ կը բուսանին։ Բայց բնականաբար այժմ տեղը չէ բոլոր առանց վրայ ընդարձակ ծանօթութիւններ տալ, որ չատ մանրամասն ուսումնասիրութիւն կը պահանջեն։ Միայն զայս կ'ուզենք ի յուշ բերել թէ անչուշտ բուսաբանական բաւական ճոխ հնարութիւններ ունենալ են մեր նախնիք որ ուտելու չատմար այդքան բազմատեսակ բոյսեր ճանչցեր են գարաւոր ժամանակներէ ի վեր, մանաւանդ նշանակութեան արժանի են վայրենի բոյսերն որոց թիւ ու համար չկայ Եվրոպատ, Տիւրքիոյ ու Երասխի անհաչիւ հովիտներուն և անթիւ լերանցամէջ-ներուն մէջ, բոյսեր՝ զորս ճանչնալ և ընտրել տեղական ժողովրդոց մէջ բազդէն և ներքին ինքնագոյա գիտակցութեան չափ ընտել և սովորական գարձեր է ո՛ գիտէ ի՞նչքան գարերէ ի վեր։

Ուրիշ խնդիր մ'ալ կ'ելնէ մեր առջեւ այստեղ. այն է թէ հաւանական չէ համարիլ որ բոլոր այս բոյսերն ոտոց ամենամեծ մասը պահոց ուտեստի չատուկ են, մի միայն Բրիտանիոյ թենէն ազգին վնասուած, ճանչցած լինելն մեր նախնիքներէն։ Չի՞ կրնար բսուիլ արգիօք թէ անոնք ծանօթ և կիրառութեան էին նաեւ հեթանոսական ժամանակներն։ Անկարելի՞ է ենթադրել նաև թէ մեր նախնեաց հեթանոսական կրօնքն ալ թերևս պահհեցողութեան այնպիսի կարգ ու սահմաններ ունէր որ չատ կամ նուազ կրնային համեմատիլ մեր արդի պահոց եղանակին հետ։ եթէ ոչ, ի՞նչպէս կարելի էր այդքան խստմերը ժուժկալութիւն մը պարտաւորիչ ընել մէկէն ի մէկ նորադարձ ժողովրդեան մը, եթէ նա երբեք սովորութիւն չունենար ի վաղուց անտի իր ուտելեաց մէջ զանազանութիւն մը դնել կրօնական ո՛չ և պատուելով։ Բաց ա՛չ ապաքէն գիտենք թէ մեր նախնեաց Հեթանոսական կրօնքին մէջ հնդկական աստուածներ ալ կային, գլխաւորապէս Մշոյ գաւառին մէջ, Դեկտեմբեր և Գիւտնեայ, զորս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կործանեց ահագին մեծ գժուարութենէ մը և քուրմերուն դէմ կանոնաւոր պատերազմէ մը ետքը։ չի՞ կրնար ըլլալ որ անոնց քուրմերը կերակրեղինաց տեսակ մը ժուժկալութիւն պատուիրած լինէին, քանի որ գիտենք արդէն թէ Հնդիկներն ո՛րքան բուսակեր եւ ո՛րքան հեռամէտ են մարմինը ճնշելու ի նպատ հոգւոյն։

Բայց թողունք այս բնազանցական լնդրունները· սոսկ նիւթականին գառնալով չենք կրնար հանդուրժել և գոնէ մէկ քանիները չյիշել այն կարեւոր բուսականութենէն որ պահքի գլխաւոր ուտելիքները կը կազմեն։

Ադոնց մէջ առաջին տեղը կը բռնէ իրաւամբ կանաչն որոյ իւղը բովանդակ հայաբնակ գաւառներու մէջ ձէթ անուն ունի միահեծան կերպով և որ նոյն ազդեցութիւնն ու կիրառութիւնն ունի, մանաւանդ թէ ուներ, ինչ որ Աթենասիոյ նաւթեղաց պտղոյն (ձիթենիին) իւղն բոլոր այն երկիրներուն մէջ որ պտղն կը հասցնեն։ Դժբախտաբար այժմ առաջան չատը չքնի, զի կտուածը միայն իր իւղն ուտելու համար չէր որ կը մշակուէր Եփրատայի և Տիգրիսոտոզ գաւառներուն մէջ անյիշատակ ժամանակներէ հետէ, այլ և աղբ իւղը վաճառելու համար իբրեւ լուսաւորութեան միակ կամ գլխաւոր միջոց. բայց յորմէ հետէ քարիւղն իր ոզկիանոսային առատութեամբ զարհուրելի մըրցում մը սկսաւ անոր դէմ եւ չանչանչխիչ հարուած մը տալով խնչկ ձէթին, գրեթէ իսպառ պրկեց զայն լուսաւորութենէ ճրնաւոցքն պաշտօնէն, կասկածի չկայ թէ ձէթ կամ գէնձ ալ հետզհետէ ինկած, ու չխնայուած ալ վայ է, չի լոկ իբրեւ ուտելու նիւթ մեծ կարեւորութիւն մը չունի, մանաւանդ խոստացող կը նստի գեղջուկ ժողովրդեան վրայ որ է պահք պահող գլխաւոր տարրը իսկ քաղաքներու մէջ հետզհետէ ձիրքնիին իւղը տարածուելի սկսած է, իբրեւ աւելի օրհոտաւէտ։ Եւ իրօք այդպէս է չատ մը քիմքերու համար, զի գժուարաւոր կատարած իւղն հանելու դոյգաբան և գործիքներն այնքան պզտուտ եւ գարշահոտ են, որ ամէնէն պատրաստ «ձէթին» անգամ կը կորսնանէ իր անուշ չատակութիւնն եւ գժուարաւոր կըլգտանայ։ Կը թողում ըսել այդ գործարաններուն, որ ձիթհանի կ'ըսուին եւ գիւղաքանդուածութիւնն մէջ կարեւոր դիրք մը գրաւած են։ Մեծ Պահքին աղբի և վերջի գիներուն։ Բիչերը չեն անոնցմէ նաև այնպիսիներ որ պարզապէս կը համակերպին ժամանակին բնական պահանջքներուն ու կը պահեն մեզ պէս անգգալի կերպիւ առանց բարոյական—կրօնական պատճառ։ Այս երեւոյթին աւելի շատ կը տեսնուի գիւղերու մէջ ուր Հայ ու ոչ-Հայ տարրեր խառն կամ առընթեր կը բնակին յաճախ։

Կենդանական անունդներու այս ժամանակամիջոցին մէջ նուազելուն պատճառը բնական հետեւութիւնն է երկրին կլիմայական դանդաղանքին որ ուտելի կենդանեաց միսն ու իւղը դժուարապէս և հետեւաբար թանկացնին կ'ընէ այդ ժամանակ, ինչպէս որ նոյն իսկ այդ ազդեցութիւնն հոս ի կ. Պոլիս անգամ զգալի կը լինի գլխաւորաբար մսի նկատմամբ, թէպէտ աշխարհի ամէն մասանց, հետ արագ հաղորդակցութեան այնքան միջոցներ ունի, որք հեշտիւ կրնան պարենաւորել զինքը, զանազան կլիմա ունեցող երկիրներու արտադրութիւններով։ Իսկ գաւառն ինքը միայն կ'արտադրէ իր սպառման նիւթերն, և այս միջոցն արտադրութեան ամէնէն նուազագոյն ժամանակն է։

Բոլոր այս անառմութիւններն անկիրթ այլ ազգած լինելու են մեր նախնեաց մտքերուն վրայ, երբ այսքան երկար պահք մը սահմանած են ժողովրդեան մը համար որոյ բնակած երկիրն ի յաչխատնիկ անսի ձիթենի չէ Հասուցած երբեք, որոյ իւղը գանուած տեղը բնականաբար այնքան գժուար չէ պահք պահել քան չգտնուած տեղը։ Ըսել է Հայուն իր ծննդավայրին մէջ պահք պահելը պահքերու գժուարագոյնն է, բաղդատմամբ պահոց որքէ չատ մ'ազգերու։ Զի հարկ չկայ ըսելու թէ նոյն իսկ մինչև հիմա գեռ չատ քիչ համեմատութեամբ ձէթ (գէթին եաղի) կը փոխադրուի հայաբնակ երկիրներն. անոր ալ մէկ մեծ մասն ոչ-Հայ ժողովուրդներն և պահք չպահող դասակարգերը կը սպառեն, և ձչ թէ բոլորն ալ լոկ պահոց ծնունդի տեղ կը ծառային։ Իսկ հին ժամանակներն անկասկած աւելի քիչ եւ թերևս բնաւին պահաս էր ազդ ներածութիւնն եւ սպառումն Հայոց մէջ։

Բայց այսահղ աւելի կարևոր խընդիր մը կը բացուի, — Մեք նախնեաց բուսաբանական ընդարձակ հմտութիւնն, որոյ առաջին ձաանագիտնեն ու կարեւոր հեղինակները չենք ճանչնար թէպէտ, բայց արդիւնքն աքսիչեւսկա կը տեսնենք։ Վասն զի հայրենակ վայրերու այնքան բազմաթիւ գաւառներուն մէջ որքան լեռնային գիրքեր, գեւասէջ հովիտներ, հարթաձաւալ գաշտեր կան, ամէնքն ալ ունին իրենց յատկին բուսաբերութիւնները, թէ՛ քնատուի և թէ մաս նաւանդ վայրենի, որք իրենց տեսակաան անունները ունին և միջնէս ցարդ կը ծառային ամենամեծ մասամբ պահոց կերակուրներուն պատրաստիլ կամ անոնց պատրաստութեան կարևոր տարրեր ընծայելու։ Ամենքմէ կան որ ընդհանուր են բովանդակ գաւառներու մէջ, կան որ յատուկ են մասնաւոր գաւառներու։ Ամենքմէն է որ կ'ուտուի հնանց արմատը կամ տերեւը։ կան որ լոկ գաւառին տեղական են։ կան որ ծորիչ տեղեր ալ կը բուսանին։ Բայց բնականաբար այժմ տեղը չէ բոլոր առանց վրայ ընդարձակ ծանօթութիւններ տալ, որ չատ մանրամասն ուսումնասիրութիւն կը պահանջեն։ Միայն զայս կ'ուզենք ի յուշ բերել թէ անչուշտ բուսաբանական բաւական ճոխ հնարութիւններ ունենալ են մեր նախնիք որ ուտելու չատմար այդքան բազմատեսակ բոյսեր ճանչցեր են գարաւոր ժամանակներէ ի վեր, մանաւանդ նշանակութեան արժանի են վայրենի բոյսերն որոց թիւ ու համար չկայ Եվրոպատ, Տիւրքիոյ ու Երասխի անհաչիւ հովիտներուն և անթիւ լերանցամէջ-ներուն մէջ, բոյսեր՝ զորս ճանչնալ և ընտրել տեղական ժողովրդոց մէջ բազդէն և ներքին ինքնագոյա գիտակցութեան չափ ընտել և սովորական գարձեր է ո՛ գիտէ ի՞նչքան գարերէ ի վեր։

Ուրիշ խնդիր մ'ալ կ'ելնէ մեր առջեւ այստեղ. այն է թէ հաւանական չէ համարիլ որ բոլոր այս բոյսերն ոտոց ամենամեծ մասը պահոց ուտեստի չատուկ են, մի միայն Բրիտանիոյ թենէն ազգին վնասուած, ճանչցած լինելն մեր նախնիքներէն։ Չի՞ կրնար բսուիլ արգիօք թէ անոնք ծանօթ և կիրառութեան էին նաեւ հեթանոսական ժամանակներն։ Անկարելի՞ է ենթադրել նաև թէ մեր նախնեաց հեթանոսական կրօնքն ալ թերևս պահհեցողութեան այնպիսի կարգ ու սահմաններ ունէր որ չատ կամ նուազ կրնային համեմատիլ մեր արդի պահոց եղանակին հետ։ եթէ ոչ, ի՞նչպէս կարելի էր այդքան խստմերը ժուժկալութիւն մը պարտաւորիչ ընել մէկէն ի մէկ նորադարձ ժողովրդեան մը, եթէ նա երբեք սովորութիւն չունենար ի վաղուց անտի իր ուտելեաց մէջ զանազանութիւն մը դնել կրօնական ո՛չ և պատուելով։ Բաց ա՛չ ապաքէն գիտենք թէ մեր նախնեաց Հեթանոսական կրօնքին մէջ հնդկական աստուածներ ալ կային, գլխաւորապէս Մշոյ գաւառին մէջ, Դեկտեմբեր և Գիւտնեայ, զորս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կործանեց ահագին մեծ գժուարութենէ մը և քուրմերուն դէմ կանոնաւոր պատերազմէ մը ետքը։ չի՞ կրնար ըլլալ որ անոնց քուրմերը կերակրեղինաց տեսակ մը ժուժկալութիւն պատուիրած լինէին, քանի որ գիտենք արդէն թէ Հնդիկներն ո՛րքան բուսակեր եւ ո՛րքան հեռամէտ են մարմինը ճնշելու ի նպատ հոգւոյն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՏԱՐԱԾՔԻ ՎՐԱ ՀԱՅԵՐԻ ՎԱՃԱՌՔԸ

(ՈՒՂԻՂ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ «ՎԻՒԼՏԱՇՏԻՆՍԿԻ ՎԱՀԱՆԱԿԱՆ»)

ՀԱՏՈՒԱԾ 1 ՄԱՅԻՍ 97

Տարածքի վրա հայերի վաճառքը մեծ չափերով կը կատարուի Ռուսաստանի Վիլնայի նահանգի Վիլնայի գաւառի Ռուդնինկի գիւղում, որ գտնուում է Վիլնայից 18 վերստ հեռաւորութեան վրայ։ Ռուդնինկի գիւղում ամէն տարի մայիսի 1-ից մինչեւ 10-11 տեղի է ունենում ապրանքների մեծ տարեկան ժողովուրդ, որին գալիս են Վիլնայի նահանգի տարբեր գաւառներից, ինչպէս նաեւ Գրոդնոյի, Մինսկի եւ Սուվալկի նահանգներից։ Ռուդնինկի ժողովուրդը տեւում է 3 օր։ Առաջին օրը գալիս են ձիերի վաճառականները, որոնք ունենում են իրենց հետ մօտ 500 ձի։ Երկրորդ օրը գալիս են եղջերուների վաճառականները, որոնք ունենում են իրենց հետ մօտ 500 եղջերու։ Երրորդ օրը գալիս են ոչխարների վաճառականները, որոնք ունենում են իրենց հետ մօտ 500 ոչխար

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԵՒ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԿԱՐԴԱԼԻՔՆԵՐՈՎ ԱՇԽԱՏՈՂ ՕՐԱԳԻՐ

Հրատարակուած 1882 թուականից

ԱՄՍԱԳԻՐ, ԳԻՆԸ ՄԻԱՅՆ ՊԱՏՎԻՐԱՏՈՒԹԵԱՄԲ

Ամսագիրը դուրս է գալիս ամեն ամսի 1-ին և 15-ին։ Տարեկան բաժանորդագինը 3 ռուբլի։ Կէս տարուայ 1 ռ. 75 կ. Առանձին համարը 20 կ.։ Ամսագրի գրասենեակը գտնւում է Մոսկուայում, Ռոժդեստվենսկի բուլվարում, Ֆրոլովի տան մէջ։ Ամսագրի խմբագրութիւնը ընդունում է ամեն օր, բացի տօնական օրերից, առաւօտեան ժամը 10-ից մինչև ցերեկուայ ժամը 2-ը։ Ամսագրի խմբագրութեան հասցէն է՝ Մոսկուա, Ռոժդեստվենսկի բուլվար, Ֆրոլովի տուն։

Ամսագրի խմբագրութեան հասցէն է՝ Մոսկուա, Ռոժդեստվենսկի բուլվար, Ֆրոլովի տուն։

Ամսագրի խմբագրութեան հասցէն է՝ Մոսկուա, Ռոժդեստվենսկի բուլվար, Ֆրոլովի տուն։

ՆՈՐ ԳՐՔԵՐ

Ամսագրի խմբագրութիւնը ստացել է հետեւեալ գրքերը, որոնց մասին մենք մեր ընթերցողներին կը տեղեկացնենք յետոյ։

Ա. Ս. Ֆրանկ. Ա. Ս. Ֆրանկի ճանապարհորդութիւնը Հայաստանում։ Թարգմանեց Ա. Ա. Ալիխանեան։ Տիֆլիս, 1897։ Գինը 1 ռ. 50 կ.։

Ա. Ա. Ալիխանեան. Ա. Ս. Ֆրանկի ճանապարհորդութիւնը Հայաստանում

ՀՂՕ ԿՅՕՂ

ՅԱՈՅՑՈՒՆ ՑՈՂՂԿ

ՅԱՄՈՒՆ

ՊՏԼՈՅՈՑ ՊՎՆ - ՏԱՐԵՑՈՒՆԱԼՈՒ-ԹՅՈՒՆ ՄԵՆ ԿԱՏԱՐՅԱԼ ՊՂՆՁԻ ՎԱՂՐՈՒՆ ՀՅՍԱՐԱՅ ՊՂՆՁԻ ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՀԱՄԱՐ ՄԵԾԱՐԺԵՔ ՄԱՐՏԻՆՈՍ ՄԵՆՔ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՀԱՄԱՐ ՄԵՆՔ ՄԵՐ